

УДК 341.225.5

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ЗАБРУДНЕННЯ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Анастасія ЯРОВА,

аспірант

Інституту держави і права В.М. Корецького Національної академії наук України

SUMMARY

The article discusses topical aspects of liability of State of pollution of marine environment, namely: value, types, and sources of international legal responsibility. Details are considered treaties and customs, as well as author of made analysis of UN Convention of maritime law 1982 concerning responsibility of States for pollution of marine environment.

Key words: responsibility, marine environment, pollution of sea, International Law Commission of the UN, responsibility for international wrongful act, responsibility for harmful consequences of actions.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються актуальні аспекти відповідальності держав за забруднення морського середовища, а саме: значення, типи і джерела міжнародно-правової відповідальності. Детально розглядаються договори та звичаї, а також автором зроблено аналіз Конвенції ООН з морського права 1982 р. щодо відповідальності держав за забруднення морського середовища.

Ключові слова: відповідальність, морське середовище, забруднення на морі, Комісія міжнародного права ООН, відповідальність за міжнародні протиправні дії, відповідальність за шкідливі наслідки дій.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що міжнародно-правова відповідальність держав має основне значення і грає важливу роль у підтримці міжнародної законності. Міжнародне співтовариство схвалило комплекс норм про міжнародну відповідальність держав лише на початку 21 століття. Причина такого положення вбачається, перш за все, в небажанні великих держав підкоритися дії ефективного механізму реалізації права. Саме від них виходила основна маса критики щодо проекту статей про відповідальність держав, який був розроблений Комісією міжнародного права ООН.

Актуальність теми. Проблема відповідальності навколишнього середовища в міжнародному праві загалом було розкрито зарубіжними авторами. Проте декілька юристів-міжнародників з морського права також займалися дослідженням даної проблематики, а саме: Г.О. Анцелевич, В.М. Абдрашитов, А.Е. Бойл, Д.С. Бокланд, С.В. Виноградов, О.В. Воробйова, В.М. Гузенко, М.А. Гицу, В.П. Кириленко, Т.Р. Короткий, О.С. Переверзева, Л.В. Сперанська тощо.

Метою дослідження є комплексне дослідження відповідальності держав за забруднення морського середовища. Для цього буде проаналізовано договори та звичаї, Конвенція ООН з морського права 1982 р., положення якої пов'язані із забрудненням морського середовища.

Виклад основного матеріалу. Значення міжнародно-правової відповідальності не раз підкреслювалося Генеральною Асамблеєю ООН. У ряді резолюцій Асамблея ООН рекомендувала Комісії міжнародного права продовжити в якості першочергової роботи над проектом статей про відповідальність держав, адже саме це «сприяє підтриманню поваги до міжнародного права і для досягнення цілей, які переслідуються за допомогою процесу розробки правових норм на міжнародному рівні» [1 с. 178].

Джерелом міжнародно-правових норм у сфері охорони довкілля є міжнародні договори. Джерелом норм, що регулюють відносини міжнародно-правової відповідальності за забруднення моря, є міжнародно-правовий звичай. Оскільки саме норма міжнародного звичаєвого права

зобов'язує суб'єкта міжнародного права використовувати свою територію так, щоб не заподіювати шкоду природному середовищу інших держав. Такий міжнародно-правовий обов'язок унеможливає застосування до відносин міжнародної відповідальності за заподіяння екологічної шкоди правил абсолютної міжнародної відповідальності, тому що вона виникає виключно на підставі міжнародних договорів [2, с. 221].

Універсальними актами, що складають основу питань захисту моря від забруднення і відповідальності держав є: III Конференція ООН з морського права 1982 р. (далі – Конвенція ООН 1982 р.); Конвенція із запобігання забрудненню моря нафтою 1954 р.; 1973 р.; Міжнародна конвенція із запобігання забрудненню з суден (Конвенція МАРПОЛ); Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадку аварій, що призводять до забруднення нафтою 1969 року; Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р.; Конвенція про запобігання забрудненню моря скиданнями відходів та інших матеріалів 1972 р. [3, с. 4].

Міжнародна система компенсації шкоди, завданої забрудненням із суден, базується на двох основних конвенціях, прийнятих під егідою ІМО, – Міжнародній конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р. із Протоколами 1976, 1984 і 1992 р.р. (Конвенція про відповідальність 1992 р.) і Міжнародній конвенції про створення міжнародного фонду для компенсації шкоди від забруднення нафтою 1971 р. із Протоколами 1976 і 1992 р.р. (Конвенція про Фонд 1992 р.) [4, с. 54].

Міжнародно-правову відповідальність як правову категорію можна умовно поділити на три типи відповідальності. Як зазначає Л.В. Сперанська, такий розподіл зручний з точки зору юридичного аналізу проблеми відповідальності і цілком відповідає реаліям, що склалися в міжнародно-правових відносинах держав. І.І. Лукашук звертає увагу на те, що в ході роботи Комісії міжнародного права ООН склалося два поняття відповідальності, що належать до двох її типів (видів). До першого належить відповідальність за міжнародні

протиправні діяння. До другого – відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонені міжнародним правом. Перший тип відповідальності знайшов широке підтвердження у доктрині та міжнародно-правовій практиці. Про це свідчать і статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння [5, с. 182; 6, с. 312; 7, с. 123].

Другий тип відповідальності – відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонені міжнародним правом (відповідальність за правомірну діяльність, або відповідальність за ризик) [8, с. 117].

В англійській практиці для позначення міжнародної відповідальності використовують два терміни – «responsibility» і «liability». Згідно зі сформованою концепцією, яка знайшла визнання і у міжнародній практиці, відповідальність (responsibility) полягає у матеріальній відповідальності (liability) держави за свої протиправні дії. Так, згідно зі ст. 235 Конвенції ООН 1982 р., «держави повинні співпрацювати у подальшому розвитку міжнародного права, зокрема, що стосується відповідальності (responsibility) та матеріальної відповідальності (liability) для визначення розміру збитків та відшкодування...». Таким чином, мова йде про два типи відповідальності, що знаходять відображення у кодифікації норм про міжнародну відповідальність. Проте тільки на основі негативної відповідальності не можливе виникнення і реалізація охоронних відносин, які складають поняття міжнародно-правової відповідальності держав у традиційному розумінні цієї категорії [9, с. 30; 10, с. 119].

Не виділяючи як окремий тип (вид) міжнародної відповідальності позитивну відповідальність, в сенсі позитивної відповідальності сформульована ст. 192 Конвенції ООН 1982 р.: «Держави зобов'язані захищати і зберігати морське середовище»; на держави покладається виконання їхніх міжнародних зобов'язань щодо захисту і збереження морського середовища (п. 1 ст. 235 Конвенції ООН 1982 р.). Характеризуючи положення ст. 192, К. Хакапаа вказує, що ця основоположна норма відображає головне завдання – закласти основи режиму загальної боротьби із забрудненням: всі держави, незалежно від розміру їх території, географічного положення або особливих національних інтересів, повинні нести відповідальність за запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища. У цитаті, на наш погляд, мова йде саме про позитивну відповідальність [11, с. 115].

Таким чином, при розгляді проблематики відповідальності у міжнародному праві за забруднення морського середовища необхідно керуватися комплексним підходом, розглядаючи як єдину систему, включаючи позитивну, різні режими та інститути відповідальності, що забезпечують єдину мету – захист і збереження морського середовища [12, с. 132; 13, с. 216].

Підставою для компенсації шкоди є інцидент, викладений у такий спосіб: «Інцидент означає будь-яку подію чи ряд подій, що мають те саме походження, що заподіює шкоду від забруднення чи створює серйозну і безпосередню погрозу заподіяння такої шкоди» [14, с. 18].

Існування принципу міжнародної відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, в даний час не викликає сумнівів, підтверджується міжнародною практикою, в тому числі рішеннями міжнародних судів і арбітражу. Загальні підстави міжнародно-правової відповідальності держав (responsibility) в екологічній сфері передбачені в документах як юридично обов'язкових, так і рекомендаційних. В аналогічних джерелах знайшов закріплення принцип міжнародної відповідальності за шкоду, заподіяну морському середовищу. Наприклад, у ст. 194 Конвенції ООН 1982 р., преамбулах Конвенції про запобігання забруднення моря скидами відходів та інших

матеріалів 1972 р., МАРПОЛ 73/78, Міжнародної конвенції по забезпеченню готовності у випадку забруднення нафтою, боротьбі з ним та співробітництва 1990 р., п. 2 ст. V Конвенції про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. [15, ст. 260].

На думку К. Хакапаа, зі ст. 194 Конвенції ООН 1982 р. випливає, що держава несе відповідальність за транстериторіальне забруднення, викликане приватною діяльністю, здійснюваною під її юрисдикцією або контролем, незалежно від того, проявило воно «належну турботу» про запобігання таких наслідків чи ні [11, с. 23].

Як зазначає О.С. Тимошенко, незважаючи на загальне визнання існування принципу міжнародної відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, реалізувати його складно.

Поняття забруднення моря охоплює широке поле будь-якого негативного впливу на природне середовище моря:

- 1) забруднення матеріалами, що розчиняються у воді або утворюють суспензії чи пульпи;
- 2) забруднення матеріалами, що не розчиняються у воді;
- 3) забруднення біологічно небезпечними (бактеріологічними, мікробіологічними) речовинами та матеріалами;
- 4) забруднення генетично-модифікованими речовинами, матеріалами, організмами, що можуть негативно вплинути на живі організми водних об'єктів;
- 5) радіаційне забруднення;
- 6) теплове забруднення [18, с. 104].

Специфіка відносин міжнародно-правової відповідальності зумовлює, що вони можуть виникати лише у випадку істотного забруднення моря. При цьому критерії істотності часто залежать від типу водного об'єкта та його місця в екосистемі. Вважається, що міжнародно-правова відповідальність за забруднення моря повинна наставати, коли особа фізична чи юридична, чи органи, посадові особи, що її вчинили, знаходяться під юрисдикцією держави, яка нестиме таку відповідальність [19, с. 7; 20, с. 588].

Форми матеріальної відповідальності можуть спрямовуватися на відшкодування заподіяної іншими суб'єктами внаслідок забруднення не тільки матеріальної, але і нематеріальної шкоди. На думку В.В. Черненко, основною формою матеріальної міжнародної відповідальності за забруднення моря є компенсація заподіяної шкоди у грошовій, товарній чи змішаній формах. На основі аналізу міжнародних договорів та рішень міжнародних судів автор доводить, що до складу шкоди, яка підлягає відшкодуванню, мають включатися: 1) втрата життя чи тілесні ушкодження; 2) втрата чи пошкодження майна, за винятком втрати чи пошкодження майна особи, безпосередньо винної у вчиненні дій, що призвели до забруднення моря; 3) витрати на обґрунтовані попереджувальні заходи, крім витрат на звичайні профілактичні заходи; 4) обґрунтовані витрати на відновлення якості забрудненого водного об'єкта, що були вжиті або мають бути вжиті потерпілою стороною; 5) упущена внаслідок забруднення вигода від використання будь-яких корисних властивостей водного середовища; 6) зменшення економічної цінності забрудненого водного об'єкта. Залежно від обставин справи в якості форми відповідальності може застосовуватися реституція, зміст якої полягатиме у вжитті винним суб'єктом заходів, спрямованих на відновлення якості забрудненого водного об'єкта [21, с. 1].

Міжнародно-правова відповідальність за забруднення внутрішнього моря, відкритого моря та виключної економічної зони носить субсидіарний характер. Держава має відшкодувати ту частину заподіяної внаслідок забруднення шкоди, яка залишається невідшкодованою після реалізації цивільно-правової відповідальності фізичних

чи юридичних осіб, які перебувають під юрисдикцією держави і чий безпосередній дії призвели до забруднення. Якщо ж такі особи в силу норм міжнародного права чи національного законодавства звільняються від цивільно-правової відповідальності (військові судна чи судна, що використовуються для некомерційних потреб тощо), заподіяна шкода має бути відшкодована державою в повному обсязі [22, с. 1].

Специфіка міжнародної відповідальності за забруднення відкритого моря полягає в специфіці об'єкта. Така відповідальність має характер зобов'язання *erga omnes*, тобто зобов'язання, яке кожен суб'єкт міжнародного права несе перед усім міжнародним співтовариством в цілому. Тому реалізація міжнародно-правової відповідальності за забруднення вод відкритого моря має забезпечувати відновлення законних інтересів та прав у сфері використання відкритого моря всіх держав світу. Деякі автори пропонують створити міждержавний фонд захисту відкритого моря, який би відшкодував збитки в разі його забруднення. Адже сучасне міжнародне морське право не має жодних дієвих важелів, які б допомогли зупинити експлуатацію суден чи інших установок, що здійснюють забруднення відкритого моря [23, с. 321; 24, с. 488].

Об'єктом відшкодування, відповідно до Конвенції про відповідальність 1992 р. визнається шкода від забруднення нафтою, тобто: «а) шкода чи збиток, заподіяна поза судом забрудненням, що сталося внаслідок витоків чи зливу нафти із судна, де б такий витік або злив не сталися, за умови, що відшкодування за завдання шкоди навколишньому середовищу, крім упущеної вигоди, внаслідок такого завдання шкоди, обмежується витратами на вжиття розумних заходів для відновлення, що були фактично розпочаті чи повинні бути розпочаті; б) витрати по запобіжних заходах і подальші шкоди чи збиток, заподіяні запобіжними заходами» (п. 6 ст. I Конвенції про відповідальність 1992 р.) [7, с. 45; 12, с. 149].

Міжнародний Фонд для компенсації шкоди від забруднення нафтою в 1995 р. також схвалив критерії допустимості вимог, пропонує для компенсації шкоди від забруднення. Основні з них зводяться до такого: витрати повинні бути фактично зазначені; витрати повинні належати до заходів, що вважаються розумними і виправданими; витрати чи шкода повинні бути заподіяні забрудненням; повинний існувати причинний зв'язок між витратами чи шкодою і забрудненням; компенсується економічна шкода, що піддається оцінці (підррахунку) [17, с. 89].

Економічна шкода підрозділяється на «дальшу шкоду», тобто фінансові втрати в результаті фізичної втрати чи пошкодження майна в результаті забруднення нафтою, і «чисту економічну шкоду», тобто фінансові втрати інші, ніж ті, котрі позивач зазнав у результаті фізичної шкоди майну. Як приклад дальшої економічної шкоди наводяться втрати рибалок, яких вони зазнали в результаті того, що лов риби був неможливий у зв'язку із забрудненням сіток нафтою, а чиста економічна шкода настає в тому разі, коли рибалки, чий сітки і судна не постраждали від забруднення, проте не можуть здійснювати лов, оскільки їхній звичайний район промыслу забруднений нафтою [25, с. 323].

Як правило, дальша економічна шкода підлягає відшкодуванню у той час, як для відшкодування чистої економічної шкоди недостатньо лише наявності інциденту. Компенсація за шкоду навколишньому середовищу, крім упущеної вигоди в результаті заподіяння такої шкоди, обмежується витратами на розумні відбудовні заходи [23, с. 320; 26, с. 381].

Потрібно також враховувати обмежені можливості людини вживати заходів із управління природними процесами. Головне, що компенсація провадиться щодо заходів,

що вже розпочаті чи будуть розпочаті (як правило, далі за підррахунком шкоди по методиках ніяких конкретних заходів не починається і не планується починати) [19, с. 7; 27, с. 114; 28, с. 59].

Отже, шкода, що підлягає компенсації, обмежується причинами виникнення – забруднення нафтою; об'єктом шкідливого впливу – тільки майнова, але неособиста шкода; характером – позитивна шкода; сумою – до межі відповідальності.

Сьогодні відсутній єдиний універсальний акт, який би врегулював міжнародно-правову відповідальність держав за шкоду навколишньому середовищу. В основному прийняті документи, присвячені екологічним зобов'язанням держав, а не відповідальності як такої. Про значимість проблеми в міжнародному праві свідчить те, що з 1978 р. Комісія міжнародного права ООН працює в напрямі «Міжнародна відповідальність за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом», з метою проведення кодифікації відповідних норм, оскільки проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння такого аспекту не передбачав [4, с. 51].

У 1997 р. Комісія вирішила поділити цю тему на дві: спочатку підготувати проект статей про попередження трансграничної шкоди від небезпечних видів діяльності, а потім почати роботу над проектом статей про розподіл збитків у разі трансграничної шкоди, заподіяної внаслідок небезпечних видів діяльності. Обидва варіанти були остаточно завершені у 2001 і 2006 р.

Велика частина природоохоронних договорів, особливо багатосторонніх, не містять положень, що регулюють відповідальність. Коли договір включає відповідні положення, вони формуються у найзагальнішій формі, як правило, у вигляді відсилання до майбутніх угод про процедуру відшкодування збитків. Наприклад, Конвенція про охорону середовища Середземного моря 1976 р. містить статтю «Матеріальна відповідальність і компенсація», яка встановлює лише зобов'язання держави співпрацювати у розробці «процедур для визначення матеріальної відповідальності і компенсації за шкоду від забруднення морського середовища внаслідок порушення положень даної Конвенції та відповідних протоколів». Конвенція ООН 1982 р. містить загальне положення щодо відповідальності у ст. 235, п. 3 якої передбачає, що держави «співпрацюють у здійсненні діючого міжнародного права і в подальшому розвитку міжнародного права, що стосується відповідальності, для оцінки та відшкодування збитків або врегулювання пов'язаних із цим спорів, а також, коли доречно, в розробці критеріїв та процедур виплати належного відшкодування, таких, як обов'язкове страхування або компенсаційні фонди».

У Конвенції ООН 1982 р. держави не пішли далі декларування найбільш загальних положень про відповідальність держав за забруднення морського середовища. Тому в Конвенції ООН 1982 р. сформульовані лише загальні принципи, що регулюють цю відповідальність. Зокрема, в ст. 235 підтверджено обов'язок держав виконувати свої міжнародні зобов'язання щодо захисту і збереження морського середовища і нести відповідальність згідно з міжнародним правом [19, с. 7; 29, с. 186].

На думку Г. Хандаа, формулювання ст. 235 свідчить про поступове запровадження у міжнародному праві принципу суворої (об'єктивної) відповідальності. Усунення посилення на підставу міжнародної відповідальності держави (порушення зобов'язання) говорить, на його думку, про спробу авторів Конвенції охопити такі випадки, у яких міжнародна відповідальність держави за забруднення морського середовища не є наслідком міжнародно-протиправної поведінки.

С.В. Виноградов вважає, що форма-лист. 235 свідчить швидше про зворотне, тобто про відмову більшості учасників переговорів погодитися з концепцією суворої (об'єктивної) відповідальності. Про це свідчить і подальша міжнародно-правова практика [12, с. 323].

Хоча ч. XII Конвенції ООН 1982 р. містить загальні принципи відповідальності за забруднення, в інших розділах також є положення, що мають безпосереднє відношення до питання про відповідальність стосовно різного виду діяльності держав у різних за своїм правовим режимом районах Світового океану. Згідно з п. 1 (f) ст. 21, прибережна держава може приймати відповідно до положень Конвенції ООН 1982 р. та інших норм міжнародного права закони та правила, які стосуються мирного проходу через територіальне море, щодо збереження навколишнього середовища прибережної держави і запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення. Згідно з п. 2 (h) ст. 19 Конвенції ООН 1982 р., будь-який акт навмисного і серйозного забруднення всупереч Конвенції при здійсненні мирного проходу вважається таким, що порушує мир, добрий порядок або безпеку прибережної держави [5, с. 182].

Стаття 31 Конвенції ООН 1982 р. встановлює відповідальність держави прапора за будь-яку шкоду чи збитки, завдані прибережній державі військовим кораблем або іншим державним судном, що експлуатується в некомерційних цілях, у результаті недотримання ним законів і правил прибережної держави, що стосуються проходу через територіальне море, або положень Конвенції, або інших норм міжнародного права. Таким чином, держава прапора несе відповідальність за порушення його суднами при мирному проході всіх законів і правил прибережної держави, що стосуються будь-яких питань «запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення» його територіальних вод [7, с. 123].

Якщо, проте, припустити, що такі закони і правила ще не прийняті якоюсь прибережною державою, а шкоди від забруднення завдано, держава прапора відповідного судна буде нести відповідальність у силу ст. 19 Конвенції ООН 1982 р. за порушення «миру, доброго порядку і безпеки» прибережної держави [11, с. 330].

Додатковою гарантією збереження морського середовища тут можуть служити положення, що стосуються суден, які користуються імунітетом. По-перше, прибережна держава може вимагати, щоб військовий корабель, що порушує закони та правила прибережної держави щодо проходу через територіальне море, негайно залишив його межі (ст. 30).

Положення про охорону морського середовища містяться і в положеннях Конвенції ООН 1982 р., що регламентує право транзитного проходу. Згідно з п. 2 (b) ст. 39 судна під час транзитного проходу через протоки, що використовуються для міжнародного судноплавства, зобов'язані, зокрема, дотримуватися загальноприйнятих міжнародних правил, процедури та практики запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення із суден [30, с. 100].

При цьому держави, що межують з протоками, мають право приймати закони і правила, пов'язані з транзитним проходом через протоки, у тому числі щодо запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення шляхом введення в дію відповідних міжнародних правил, що стосуються скидання нафти, нафтовмісних відходів та інших отруйних речовин у протоці (п. 1 (b) ст. 42 Конвенції ООН 1982 р.).

Всі іноземні судна, які здійснюють право транзитного проходу, зобов'язані дотримуватися законів і правил держав, що межують із протоками. Якщо судно або літальний

апарат, що володіють імунітетом, заподіюють шкоду чи збитки при транзитному проході, держава прапора судна або держава реєстрації літального апарату несе міжнародну відповідальність (п. 5 ст. 42 Конвенції ООН 1982 р.) [6, с. 220; 31, с. 119].

При здійсненні мирного проходу через архіпелажні води всі правила, пов'язані із запобіганням, скороченням і збереженням під контролем забруднення, а також питаннями відповідальності, встановлені в Конвенції 1982 р. для мирного проходу через територіальне море, однаково відносяться й до архіпелажних вод (п. 1 ст. 52). При здійсненні архіпелажного проходу положення Конвенції, які регулюють право транзитного проходу через протоки, що використовуються для міжнародного судноплавства, включаючи й ті правила, які стосуються як попередження, скорочення та збереження під контролем забруднення морського середовища таких проток, так і питань відповідальності держав за будь-які шкоду чи збитки у зв'язку із забрудненням морського середовища, застосовуються *mutatis mutandis* до архіпелажного проходу.

Згідно з п. 1 (b) iii) ст. 56 Конвенції ООН 1982 р., прибережна держава у винятковій економічній зоні має юрисдикцію, передбачену у відповідних положеннях Конвенції 1982 р., щодо захисту та збереження морського середовища. При цьому держави при здійсненні своїх прав і виконанні своїх обов'язків за Конвенцією ООН 1982 р. у винятковій економічній зоні належним чином враховують права та обов'язки прибережної держави і дотримуються законів і правил, прийнятих прибережною державою відповідно до положень Конвенції та інших норм міжнародного права (п. 3 ст. 58 Конвенції ООН 1982 р.). У ч. XI Конвенції ООН 1982 р., яка визначає режим міжнародного району та діяльність у ньому держав, встановлюється загальний обов'язок ефективного захисту морського середовища. На Міжнародний орган покладено обов'язок приймати норми, правила та процедури, зокрема для «запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища та інших небезпек для неї, у тому числі узбережжя, та запобігання порушення екологічної рівноваги морського середовища, приділяючи особливу увагу необхідності захисту морського середовища від шкідливих наслідків таких видів діяльності, як буріння, драпування, виїмка ґрунту, видалення відходів, будівництво та експлуатація або технічне обслуговування установок, трубопроводів та інших пристроїв, пов'язаних із такою діяльністю» (п. «а» ст. 145 Конвенції ООН 1982 р.). Конвенція ООН 1982 р. покладає на державу обов'язок забезпечувати, щоб діяльність у районі, здійснювана державами-учасницями, державними підприємствами або фізичними чи юридичними особами, що мають національність держав-учасниць або перебувають під ефективним контролем цих держав-учасниць чи їхніх громадян, здійснювалася відповідно до ч. XI, присвячено діяльності у районі (п. 1 ст. 139 Конвенції ООН 1982 р.). У Конвенції ООН 1982 р. передбачена відповідальність держав за шкоду, заподіяну у результаті невиконання ними своїх обов'язків, що впливають із положень ч. XI [32, с. 74; 19, с. 7].

Однак держава-учасниця не несе відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті недотримання ч. XI Конвенції особою, за яку вона поручилася, якщо така держава вжила всіх необхідних і належних заходів (п. 1 ст. 139 Конвенції ООН 1982 р.).

Відповідно до п. (d) ст. 240, морські наукові дослідження проводяться з дотриманням усіх правил, що стосуються справи, прийнятих відповідно до Конвенції 1982 р., включаючи положення про захист і збереження морського середовища. Відповідальність держав і міжнародних

організацій встановлена також за шкоду, заподіяну забрудненням морського середовища у результаті морських наукових досліджень, що проводяться ними, або від їхнього імені (п. 3 ст. 263 Конвенції ООН 1982 р.).

XII Конвенція ООН 1982 р., то остання може нести відповідальність за порушення прийнятих на себе зобов'язань, незалежно від реального відшкодування збитків судовласника [9, с. 29].

Висновки. Аналізуючи чинні міжнародно-правові договори, практику міжнародних судів і арбітражів, ґрунтуючись на прийнятих в 2001 році Генеральною Асамблеєю ООН статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, можна зробити висновки про наявність двох видів відповідальності за забруднення моря – матеріальної і нематеріальної. Основною метою реалізації нематеріальних форм відповідальності є відновлення нематеріального становища, яке існувало до моменту забруднення, тому до таких форм можна віднести принесення вибачень, надання гарантій не повторення забруднень у майбутньому, висловлення жалю чи співчуття, а також притягнення до юридичної відповідальності за національним законодавством винних фізичних чи юридичних осіб, чії дії призвели до забруднення поверхневих вод [33, с. 218].

Інститут міжнародно-правової відповідальності за забруднення моря на сучасному етапі розвитку міжнародного права лише формується. Основним його джерелом є звичай. На другому місці є міжнародні договори, конвенції.

Шкода є обов'язковим конститутивним елементом складу міжнародного правопорушення, пов'язаного із забрудненням моря, а сама міжнародно-правова відповідальність держави за таке правопорушення може наставати лише за умови, що заподіяна внаслідок забруднення шкода є істотною. Чинні міжнародні договори не містять єдиних критеріїв істотності шкоди, заподіяної внаслідок забруднення моря, тому питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, має вирішуватися у кожному конкретному випадку з урахуванням конкретних обставин справи.

Список використаної літератури:

1. Ago, R. Second report on state responsibility / R. Ago // *Yb. Intern. Law Commis.* – 1970. – Vol. 2. – P. 177–197.
2. Короткий Т.Р. Некоторые вопросы имплементации международных договоров о гражданской ответственности за загрязнение морской среды в Украине // *Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – О.: Фенікс, 2005. – Вип. 27. – С. 220–226.*
3. Короткий Т.Р. Приватноправовий механізм охорони морського середовища від забруднення із суден [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.Р. Короткий; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса : [б. и.], 2006. – 19 с.
4. Короткий Т.Р. Імплементация міжнародно-правових норм про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення із суден у законодавство України // *Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. літ., 2007. – Вип. 34. – С. 53–59.*
5. Сперанская Л.В. Проблема позитивной ответственности и охрана морской среды / Л.В. Сперанская // *Деятельность государств в Мир. океане : Междунар.-прав. аспекты. – М., 1983. – 182 с.*
6. Сперанская Л.В. Международно-правовая ответственность государств за загрязнение Мирового океана (некоторые теоретические аспекты) / Отв. ред. А.П. Мовчан. – М.: Наука, 1984. – 312 с.
7. Лукашук И.И. Право международной ответственности / И.И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 123 с.
8. Чернявський А.Л. Покладення на державу обов'язку припинити діяльність, що призводить до забруднен-

ня вод відкритого моря, як форма її міжнародно-правової відповідальності / А.Л. Чернявський // *Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 115–119.*

9. Чернявський А.Л. Форми матеріальної міжнародно-правової відповідальності за забруднення поверхневих вод / А.Л. Чернявський // *Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 29–32.*

10. Чернявський А.Л. Особливості міжнародно-правової відповідальності за значне забруднення поверхневих вод / А.Л. Чернявський // *Південно-український правничий часопис. – 2007. – № 2. – С. 118–120.*

11. Хакапаа К. Загрязнение морской среды и международное право : пер. с англ. В.А. Киселева / К. Хакапаа ; под ред. и со вступ. ст. А.Л. Маковского. – М. : Прогресс, 1986. – 337 с.

12. Курс международного права : в 7 т. / В.С. Верешетин, С.В. Виноградов, Г.М. Даниленко [и др.]. – М. : Наука, 1992. – Т. 5 : Отрасли международного права.

13. Задорожній О.В., Медведєва М.О. Відповідальність у міжнародному праві навколишнього середовища // *Задорожній О.В. Міжнародне право навколишнього середовища : підруч. для ВНЗ / О.В. Задорожній, М.О. Медведєва ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К. : Видав. дім «Промінь», 2010, с. 216–219.*

14. Мусин В.А. Гражданско-правовая ответственность за убытки от загрязнения нефтью в современном международном морском праве // *Тр. ЦНИИМФ. – 1981. – Вып. 263. – С. 17–22.*

15. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою: Закон України від 04.07.2002 р. // *Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 35. – Ст. 260.*

16. Мировой океан и международное право: Защита и сохранение морской среды. – М.: Наука, 1990. – 47 с., С. 80–87.

17. Василенко В.А. Ответственность государства за международные правонарушения / В.А. Василенко. – К. : Вища школа, 1976. – 42 с., С. 89–94.

18. Буткевич В.Г. Міжнародно-правова відповідальність / В.Г. Буткевич // *Міжнародне право. Основи теорії : підручник / В.Г. Буткевич, В.В. Мицик, О.В. Задорожній ; ред. В.Г. Буткевич. – К. : Либідь, 2002. – 92 с., С. 104–108.*

19. Чернявський А.Л. Міжнародно-правова відповідальність за забруднення поверхневих вод. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ, 2008. – 7 с.

20. Чернявський А.Л. Міжнародно-правова відповідальність за забруднення поверхневих вод як фактор сучасного державотворення України / А.Л. Чернявський // *Держава і право : збірник наук. праць : Юридичні і політичні науки [Спецвипуск]. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 587–592.*

21. Вилегжаніна Є.С. Збереження біосфери і міжнародна відповідальність. М., 1993. – 54 с. / Стрельцова Є.Д. Правові проблеми безпеки мореплавства в сучасних умовах // *Юрид. вісник України. – 2007. – № 46. – 1 с., С. 5–7.*

22. Anzilotti, D. Responsabilité internationale des Etats... // *RGDIP. – Vol. 8. – № 1–2.*

23. Чернявський А.Л. Зміст поняття «поверхневі води»: порівняльно-правовий та міжнародно-правовий аспекти / А.Л. Чернявський // *Порівняльно-правові дослідження. – 2007. – № 1–2. – С. 320–321.*

24. Чернявський А.Л. Механізм міжнародно-правового регулювання юридичної відповідальності за забруднення морських вод нафтою, як фактор захисту права людини на безпечне довкілля / А.Л. Чернявський // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XII регіональн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 9–10 лютого 2006 р.) / Юридич-*

ний фак-т Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка. – Львів : Юридичний фак-т Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2006. – С. 488–491.

25. Иванов Г.Г. Правовое регулирование морского судоходства в Российской Федерации. – М.: Спарк, 2002. – 478 с.

26. Чернявський А.Л. Взаємодія міжнародно-правової та цивільно-правової відповідальності за забруднення поверхневих вод / А.Л. Чернявський // Зб. тез наук. робіт учасників II Всеукр. цивілістичної наук. конф. студентів та аспірантів (м. Одеса, 30–31 березня 2007 р.) / Одеська національна юридична академія. – Одеса : Фенікс, 2007. – С. 380–381.

27. Чернявський А.Л. Міжнародно-правові проблеми реалізації контрзаходів, спрямованих на припинення діяльності, що призводить до істотного забруднення вод відкритого моря / А.Л. Чернявський // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : зб. тез доповідей за матеріалами II Міжнародної наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (м. Суми, 21–22 грудня 2007 р.) / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 115–117.

28. Чернявський А.Л. Проблеми об'єктивної міжнародно-правової відповідальності за забруднення поверхневих вод / А.Л. Чернявський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доповідей за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Луцьк, 23–24 березня 2007 р.) / Волинський держ. ун-т ім. Лесі України. – Луцьк : Волинський держ. ун-т ім. Лесі України, 2007. – С. 59–61.

29. Чернявський А.Л. Міжнародно-правова відповідальність держави за забруднення поверхневих вод, вчинене приватними особами / А.Л. Чернявський // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : зб. тез

доповідей за матеріалами I Міжнародної наук.-практ. конф. студентів і молодих учених (м. Суми, 8–9 грудня 2006 р.) / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 185–187.

30. Timagenis, G. International control of marine pollution / G. Timagenis. – N. Y., 1980. – 101 с.

31. Чернявський А.Л. Види міжнародно-протиправних діянь, пов'язаних із забрудненням поверхневих вод / А.Л. Чернявський // Актуальні проблеми професійного становлення особистості сучасного юриста : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 12–13 травня 2007 р.) / Харківський національний університет внутрішніх справ // Сумський юридичний факультет – Суми : Слобожанщина, 2007. – С. 119–121.

32. Чернявський А.Л. Розмежування міжнародно-правової та цивільно-правової відповідальності за забруднення поверхневих вод / А.Л. Чернявський // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 17–18 березня 2006 р.) / Волинський держ. ун-т ім. Лесі України. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі України, 2006. – С. 73–75.

33. Чернявський А.Л. Шкода як елемент складу міжнародного правопорушення, пов'язаного із забрудненням поверхневих вод / А.Л. Чернявський // Молодь у юридичній науці : зб. тез міжнар. наук. конф. молодих учених «П'яті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 27–28 жовтня 2006 р.) : [у 5 част.]. Частина друга: «Конституційне право. Адміністративне право та процес. Фінансове право. Міжнародне право. Порівняльне правознавство». – Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2006. – С. 218–221.